

тілі жалпы дамымаған IV деңгейдегі балалардағы сөйлем құрауда болатын қиындықтардың алдын алу және жалпы сөйлем құрау дағдысын дамыту мақсатында мнемотехника құралдарын қолдану мәселесі қозғалады. Сөйлем құрау бұл күрделі психолінгвистикалық үдеріс, ол когнитивті, грамматикалық, лексикалық және моторлы дағдыларды қажет етеді. Және сөйлеу тілінің толыққанды қалыптасуы үшін маңызды орын алады. Мақалада бұл дағдыларды дамыту бірнеше кезеңдерге бөлініп сипатталады. Мнемотехниканың сөйлеу дағдыларын дамытудағы рөлі мен маңызы қарастырылып, қазіргі арнайы педагогикадағы мнемотехниканың өзектілігі талданады.

Түйін сөздер: сөйлеу тілінің жалпы дамымауы, мектеп жасына дейінгі кезең, мнемотехника, сөйлем құрау дағдысы, тілдік даму, психолінгвистикалық үдеріс, байланыстырып сөйлеуді дамыту.

Ибатова Г.Б.¹, Қисметова Н.С.²

¹Научный руководитель, старший преподаватель, PhD ibatova_igb@mail.ru

²Магистрант 2 курса по специальности 7М01902 – Специальная педагогика: Логопедия
nazzz.co.kismet@gmail.com

^{1,2} КазНПУ имени Абая., г. Алматы, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МНЕМОТЕХНИКИ В РАЗВИТИИ НАВЫКОВ ПОСТРОЕНИЯ ПРЕДЛОЖЕНИЙ У ДОШКОЛЬНИКОВ С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ IV УРОВНЯ

Аннотация

В данной статье рассматриваются особенности формирования навыков построения предложений у детей с общим недоразвитием речи, а также затрагивается вопрос применения средств мнемотехники с целью профилактики трудностей и развития навыков составления предложений у детей дошкольного возраста с ОНР IV уровня. Построение предложений представляет собой сложный психолінгвистический процесс, которая требует когнитивных, грамматических, лексических и моторных навыков и занимает важное место в полноценном развитии речи. В статье описаны этапы формирования данных навыков, а также рассматривается роль и значение мнемотехники в развитии речевых умений. Анализируется актуальность использования мнемотехники в современной специальной педагогике.

Ключевые слова: общее недоразвитие речи, дошкольный возраст, мнемотехника, навык построения предложений, речевое развитие, психолінгвистический процесс, развитие связной речи.

Ibatova G.B.¹, Kismetova N.S.²

¹Scientific supervisor, senior lecturer, PhD ibatova_igb@mail.ru

²1st year master's student in specialty 7M01902–Special pedagogy:Speech therapy
nazzz.co.kismet@gmail.com

^{1,2} Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

THE USE OF MNEMONICS IN DEVELOPING SENTENCE CONSTRUCTION SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN WITH LEVEL IV GENERAL SPEECH UNDERDEVELOPMENT

Annotation

This article examines the features of sentence construction skill development in children with general speech underdevelopment, as well as the use of mnemonic techniques to prevent difficulties and enhance sentence-building skills in preschool children with Level IV general speech underdevelopment. Sentence construction is a complex psycholinguistic process that requires cognitive, grammatical, lexical, and motor skills and plays a crucial role in the full development of speech. The article describes the stages of forming these skills and explores the role and significance of mnemonics in speech development. The relevance of using mnemonics in modern special pedagogy is also analyzed.

Keywords: general speech underdevelopment, preschool age, mnemonics, sentence construction skills, speech development, psycholinguistic process, development of coherent speech.

Кіріспе

Сөйлеу – бұл біздің ішкі ойымызды тілдің көмегімен басқа адамдарға жеткізу қабілетіміз. Адам баласы сөйлеу қабілеті арқылы бір-бірімен қарым-қатынас құрып, түсінісіп, өз ойларын білдіре алады. Алайда сөйлеу әрекетін, яғни сөйлеу актісін орындау үшін адамда сөйлеу тілі толыққанды қалыптасуы маңызды шарт. Осы жерде сөйлеу актісі дегеніміз – белгілі қоғамдық ортада қалыптасқан сөйлеу принциптері мен ережелеріне сай, арнайы мақсатта жүзеге асырылатын сөйлеу әрекетін айтамыз [1]. Бұл шарт логопедияның негізгі принциптеріне сай келеді. Соның ішінде, жүйелілік принципіне негізделеді. Өйткені сөйлеу тілі күрделі функционалдық жүйені құрайды және оның құрылу компоненттері бір-бірімен тығыз байланыста, сондықтан сөйлеу тілін және оның дамуын зерттеу, түзету сөйлеу тілінің барлық компоненттеріне ықпал етуді болжайды [2]. Мәселен, сөйлеу тілі жалпы дамымауы бар балаларда сөйлеу тілінің барлық құрама компоненттерінің бұзылуы байқалады. Соған байланысты сөйлеу тілі жалпы дамымауының анықтамасы есту қабілеті мен зияты әдеттегідей дамыған балалардың дыбыстық, мағыналық жағына қатысты сөйлеу тілі жүйесінің барлық компоненттерінің қалыптасуының бұзылуы нәтижесіндегі сөйлеу тілі бұзылыстары ретінде сипатталып, көрініс табады [2]. Бұл жөнінде отандық Қ.Қ. Өмірбекова, Г.Б. Ибатова, Г.Н. Төлебиева, Г.С. Оразаева және ресейлік (Т.А. Ткаченко, Т.Б. Филичева, Р.Е. Левина, О.В. Галкина, Г.В. Чиркина, Л.В. Градусова, В.П. Глухова) т.б. сынды ғалымдардың еңбектерінде кешенді талданып қарастырылған. Көптеген ғалымдардың зерттеулері бойынша СТЖД кезінде баланың сөйлеу тілінде өзіндік ерекшеліктер де байқалады. Оларға, сөйлеу тілінің кеш басталуы, аграмматизм, сөйлеудің фонетикалық тұрғыдан толық қалыптаспауы, экспрессивті сөйлеудің импрессивті сөйлеуден артта қалуы, сөйлеу тілінің түсініксіз болуы тән [3]. СТЖД балаларда дыбыстарды айту және есту арқылы ажырату дәрежесі әртүрлі деңгейде бұзылған. Олар морфемалар жүйесін меңгеруде қиындық көреді, осыған байланысты сөз түрлендіру және сөзжасам дағдыларын игеру күрделене түседі. Сонымен қатар, олардың сөздік қоры жас ерекшелігіне сай қалыптаспаған, байланыстырып сөйлеуі толық дамымаған күйде болады (Р.Е. Левина, В.К. Воробьева, Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина, Б.М. Гриншпун). Бұлардың барлығы балада кейін сөйлемді дұрыс құра алмау сынды қиындықтарға әкеліп соғады. Жалпы, сөйлеу тілі жалпы дамымауын 4-деңгейге бөліп қарастырады. Алғашында (Р.Е. Левина) үш деңгейге бөлсе, кейінірек (Т.Б. Филичева) 4-деңгейді сипаттап қосады. Оған дейін бұл деңгей, сөйлеу тілі дамымауының

көмескі түрі ретінде белгіленіп, аталып келген болатын. Сөйлеу тілінің бұл түрін ресейлік Т.Б. Филичева және отандық авторлар М.С.Грушевская мен Қ.Қ. Өмірбекова зерттеген [2]. Т.Б. Филичеваның пікірі бойынша, СТЖД балаларда сөйлем құрау дағдыларының бұзылуына мыналар тән: балалар сөздің түпнұсқалық мағынасын тек шамамен жеткізетін стереотипті тұжырымдарды қолдануға бейім, лексикалық қателердің сипаты: мағыналары ұқсас сөздерді алмастыру, синонимдік және антонимдік жұптарды таңдауда, сөзжасамдық дағдыларында қиындық болуымен көрінеді, бала өз өміріндегі оқиғалар туралы әңгімелегенде немесе шығармашылық элементтері бар мәтін құрастырғанда, көбіне қысқа әрі ақпараттық мазмұны аз сөйлемдерді қолдануымен ерекшеленеді [6]. Т.Б. Филичева зерттеулеріне негізделі СТЖД IV деңгейіндегі балалардың сөйлем құрау дағдысында келесі ерекшеліктер байқалады:

- әңгімелеуде балалар аз ақпарат беретін жай және жайылма сөйлемдерді қолданады;
- сөздерді орынсыз тіркестіру, дұрыс синтаксистік құрылым құра алмау;
- септік, жіктік, тәуелділік жалғауларын дұрыс қолданбау;
- себеп-салдар, шартты бағыныңқы, қарсылықты бағыныңқы күрделі сөйлемдерді құра алмау, қолданбау;
- жаттанды сөйлемдерді құрастыру;
- мағынасы толық ашылмаған, сөйлемнің басым бөлігі зат есімнен құралған, етістік және басқа да сөйлем мүшелері аз қолданылған қысқа сөйлемдерді құру;
- оқиғаларды ретімен баяндай алмау.

Балалардың сөйлеу онтогенезін зерттеу арқылы біз баладағы даму динамикасын бақылауға мүмкіндік алып қана қоймай, баланың сөйлеу тілінің қай аспектілеріне көңіл бөлу қажеттігімізден хабардар боламыз, әрі қарай түзете дамыту бағдарламасын құру жұмысын жүргізе аламыз. Неліктен баланың сөйлеу тілінің даму қарқынын ерте жастан қолға алған дұрыс деген сауалға жауап осында екені белгілі болады. Бұл туралы (Л.И. Белякова мен Е.А. Дьякованың) еңбектерінде айтылып өтіледі: «1-ден 6 жасқа дейінгі сөйлеу тілі дамуының бүкіл кезеңі сензитивті болып саналады, яғни баланың айналасындағы сөйлеуді қабылдауға, сондай-ақ әртүрлі ішкі және сыртқы орта факторларының әсеріне ерекше сезімтал кезеңі. Дәл осы уақытта балалар ауызша сөйлеуді барынша өнімді меңгере алады». Жүйелі түрде ерте жастан балаға кешенді тексеріс жүргізу арқылы сөйлеу бұзылыстарын ерте анықтау, балада әрі қарай тіл дамуында күрделі сөйлеу бұзылыстарының пайда болуының алдын алады.

Сөйлем – синтаксистік тұтастық, ол біршама аяқталған ойды білдіріп, өзара байланысқан сөздер мен сөз тіркестерінен құралады [1]. Ал сөйлем құрау – сөйлеу тілінің жоғары маңызға ие құрылымдық бөлігі. Өйткені, жоғарыда аталып өткендей, сөйлеу әрекетін жүзеге асыру үшін, қарым-қатынас, ақпарат алмасу барысында ойымызды, ішкі сезімімізді толық әрі дұрыс жеткізе алуымыз сөйлем құрау дағдысының қалыптасу деңгейіне тікелей байланысты. Сөйлем негізгі синтаксистік бірлік, оны дұрыс құру адамдар арасындағы коммуникациялық үдерістің және өзара әрекеттесудің қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Сөйлем құрау дағдысы толыққанды қалыптасуы бірнеше кезеңді қамтиды. Бұл кезеңдер баланың сөйлеу тілінің даму кезеңдерімен тығыз байланыста. Сөйлеу процесінің

құрылымына негізделе отырып Л.С. Выготский, А.А. Леонтьев сөйлеудің келесі пайда болатын операцияларын ажыратады: түрткі – ой (сөйлеу интенциясы) – іштей бағдарлама жасау – лексикалық күшейту және грамматикалық құрастыру – моторлы іске асыру – сыртқы сөйлеу [3]. А.Н. Гвоздевтің айтуы бойынша, 5 жастағы балада грамматикалық негізгі категориялар толық қалыптасып, бала өз тілінде жай және күрделі сөйлемдерді қолдана алуы қажет, яғни сөйлеу тілінің грамматикалық құрылысының үш кезеңін де меңгерген дәрежеде болуы тиіс. Ол үш кезеңге аморфты түбір-сөздерден тұратын сөйлемдер (1 кезең), сөйлемнің грамматикалық құрылысын игеру (2 кезең), ана тілінің морфологиялық жүйесін игеру (3 кезең) жатады деп пікір қалдырған [2]. Және осы кезеңдердің қалыптасуына мән беру маңызды. Себебі грамматикалық құрылым – бұл адамның өз ойларын білдіруі мен басқа адамдардың айтқандарын түсінуі үшін қажет білімдер мен дағдылар жиынтығы (Е.И. Негневицкая, А.М. Шахнарович). А.Н. Гвоздевтің пікірінше, грамматикалық құрылым – бұл сөздердің сөз тіркестерінде және сөйлемдерде өзара әрекеттесу жүйесі [5]. Сонымен қатар сөйлем құрау дағдысы толыққанды қалыптасуы үшін және балалардың мектепте әрі қарай табысты білім алуы үшін мектепке дейінгі кезеңде бала тілдің синтаксистік жүйесін меңгеруі қажет. Ол туралы Н.С. Жукова, Р.И. Лалаева, Р.Е. Левина, Т.Б. Филичева, Г.В. Чиркина еңбектерінде, СТЖД балалардың сөйлеуінің синтаксистік құрылымына тән ерекшеліктерін зерттеу нәтижесінде аталып өтіледі. Бұл ерекшеліктерге баланың қолданатын сөйлем түрлерінің шектелуінде, айтылым кезіндегі грамматикалық рәсімделуіндегі ауытқулар, сөздер арасындағы мағыналық және грамматикалық байланыстарды қалыптастыруындағы бұзылыстардан көрініс табады. Мұндай қиындықтар сөйлеу коммуникациясын айтарлықтай қиындатады [8, 9, 10]. Осы ғалымдардың пікірлері мен зерттеулеріне негізделе отыра, қазіргі таңда логопедияның басты міндеттерінің бірі сөйлеудің синтаксистік жағын қалыптастыруға және дамытуға бағытталған логопедиялық жұмысты жетілдіру және балада сөйлем құрау дағдыларының толыққанды қалыптасуы үшін белгілі кезеңдер қажет екендігі нақтыланады. Сөйлемді дұрыс құрау үшін бала белгілі даму кезеңдерінен өтеді. Әр кезеңде белгілі бір дағдылар қалыптасады, ол аталған сөйлем құрай алу дағдымыздың қалыптасуында негізгі алғышарттар болып табылады. Осы жөнінде даму кезеңдері, олардың сипаттамалары мен баланың игеретін дағдылары туралы 1 кестеде ұсынамын.

Кесте 1. Сөйлем құрауды меңгеру кезеңдері және әр кезеңдегі баланың игеретін дағды сипаттамалары.

Кезеңдер	Сипаттамасы	Баланың дағдысы
1. Кезең : Когнитивтік дайындық	Заттарды, іс-әрекеттерді, белгілерді ажырату	Баланың ойлау қабілеті дамып, қоршаған ортаны таниды
2. Кезең: Лексикалық деңгей	Бала сөздерді меңгеріп, атауларды қолдана бастайды	Сөздік қоры кеңейеді, заттарды атай алады
3. Кезең: Грамматикалық құрылымдарды меңгеру	Сөздерді дұрыс байланыстыру, сөйлем мүшелерін дұрыс қолдану	Баланың сөйлемдері күрделене түседі, сөйлем құрау дағдысы қалыптасады

4. Кезең: Байланыстырып сөйлеу	Сөйлемдерді бір-бірімен мағыналық байланыстыру, әңгімелеу	Бала ойын жүйелі жеткізе алады, әңгіме құрастырады
--------------------------------	---	--

Осы кезеңдерге сәйкес СТЖД балаларда сөйлем құрау дағдыларын қалыптастыруда қажет болып табылады:

- жеткілікті сөздік қордың болуы, бала әртүрлі тақырыптарға қажетті сөздерді білуі;
- грамматикалық ережелерді меңгеру, сөздердің байланысу заңдылықтарын түсіну, бала сөздерді дұрыс түрлендіріп білуі;
- қарапайым және күрделі сөйлемдерді құру үшін, жалғаулар мен жұрнақтарды қолдана алуы;
- сөздерді дұрыс ретпен орналастыру;
- сөйлемнің мағыналық тұтастығының болуы, логикалық байланыстыра алу;
- байланыстырып сөйлеуді дамыту (себебі, сөйлем құрау – байланыстырып сөйлеудің негізгі аспектісі).

Сөйлем құрау дағдысын дамыту үшін сөздік қор, грамматика, дұрыс сөз реті, логикалық ойлау және дыбыстық дағдылар маңызды. Және балада сөйлем құрау дағдыларын дамыту үшін тиімді әдіс ретінде мнемотехника құралдарын қолдану ұсынылады.

Мнемотехника – керек мәліметтерді еске сақтауды жеңілдететін әдістер жиынтығы. Бұл әдістер белгілі бір заттар арасында байланыстар түзу арқылы жүзеге асырады: соның ішінде визуалды, аудиалды, кинестетикалық бейнесі бар ұғымдарға алмастыру арқылы, жаңа мәліметтерді бұрын есте сақталған ақпараттармен байланыстыру арқылы, есте сақтауды жеңілдету үшін әртүрлі өзгерістер енгізу. К.Д. Ушинский былай деп жазған: «Балаға бұрын білмейтін бес сөзді үйретіңіз – ол ұзақ әрі бекер қиналады, бірақ осындай жиырма сөзді суреттермен байланыстырсаңыз, ол оларды лезде меңгереді». Жоғарыда айтылған сөздерді негізге ала отырып, баланың сөйлеу тілін дамытуда көрнекіліктерді қолдану тиімділігін алға тартуға болады. Әсіресе, сөйлеу тілі күрделі бұзылыстары бар балаларға сөйлеу тілін қалыптастыру процесін жеңілдететін және бағыттайтын қосымша құрал ретінде көрнекі модельді қолдану қажет деген қорытынды жасауға болады. Осы жөнінде көрнекіліктің маңыздылығы туралы ұлы педагогтар (С.Л. Рубинштейн, А.М. Леушина, Л.В. Эльконин) т.б дәйектеген. Бұл жерде көрнекі модель дегеніміз белгілі бір ұғымды, құбылысты немесе процесті бейнелеп, түсіндіруге көмектесетін графикалық, символдық немесе заттық құралдар жиынтығы. Сол құралдардың бірі ретінде мнемотехника әдісін жатқызамыз. Мнемотехника ақпаратты сақтауды жеңілдетуден бөлек, сөздік қорды кеңейтуге (лексиканы меңгеруде) әртүрлі тақырыптарға байланысты жаңа сөздерді тез игеріп есте сақтауға, синтаксистік құрылымды меңгеруде, сөйлеу жылдамдығын арттырып, тілдік дағдыларды жетілдіруде ықпалы зор. Жалпы мнемотехника мынадай әдіс-тәсілдерден тұрады:

- Вербальді әдістер: рифмалар, акронимдер, аллитерациялар, аббревиатуралар.
- Визуалды әдістер: бейнелерді, ассоциацияларды және қиялдағы суреттерді пайдалану, мысалы локустар әдісі.
- Құрылымдық әдістер: схемалар, диаграммалар, кестелер және тағы басқа да ақпаратты жүйелеу тәсілдері.

- Сенсорлық және кинестетикалық әдістер: материалды жақсы меңгеру үшін қимылдарды, тактильді сезімдерді және басқа да сезім мүшелерін қосуды қарастырады.

Осы әдістердің ішінен құрылымдық әдістерді алатын болсақ. Мнемокестелерді пайдалану балалардың сөйлеу тіліндегі мынадай мәселелерді шешуде керемет тәсіл:

- Қарапайым сөйлемдерден, күрделі сөйлемдер құрай алуға;
- Диалогтік сөйлеуді жақсартуда, сөйлемдерді, сұрақтарды дұрыс әрі түсінікті құра алу, қысқа немесе кеңейтілген жауаптарды құруда;
- Өз ойын, пікірлерін, ой қорытындыларын жеткізе алуға;
- Сөйлеу мәдениетін жетілдіруге.

Осы айтылған ақпараттарды жүйелей отыра, және 1 кестеде көрсетілген ақпараттарды толықтыру мақсатында, мнемотехника әдісін сөйлем құрау дағдысын дамытудың әртүрлі кезеңдерінде қалай қолдануға болатындығын 2 кестеде ұсынамын.

Кесте 2. Сөйлем құрау дағдысын дамыту кезеңдерінде мнемотехниканы қолдану.

Кезең	Мнемотехникалық әдістер	Қолдану тәсілдері
1. Сөздік қорды дамыту	Мнемокестелер (сөздік мнемосызба)	Суреттер мен шартты белгілер арқылы жаңа сөздерді үйрету (мысалы, «мысық» сөзіне – мысықтың суреті)
2. Грамматикалық құрылымдарды меңгеру	Мнемосызбалар	Сөздердің байланысын көрсететін символдық схемалар (мысалы, сын есім – зат есім құрылымдарын көрсету: «үлкен алма» - үлкенді бейнелейтін белгі және алма суреті)
3. Қарапайым сөйлемдер құрау	Мнемокестелер (қарапайым сөйлемдер)	«Мен алма жедім» сөйлемін жасау үшін: «Мен» - бала суреті, «алма» - алма суреті, «жедім» - қасық ұстаған бала суреті
4. Күрделі сөйлемдерді құрау	Мнемокестелер (күрделендірілген)	Қимылдар мен себеп-салдар байланыстыратын мнемокестелер (мысалы, «Күн шықты – балалар далаға шықты» схемасы: күннің суреті және балалар ойнап жүрген сурет)
5. Байланыстырып сөйлеуді дамыту	Мнеможолалар (оқиға тізбегі)	Оқиға желісін көрсету үшін суреттерді ретімен орналастыру (мысалы, «Қоян орманда серуендеді – қасқырды көрді – ағашқа шықты» схемасы)
6. Сөздік қор мен сөйлем құрылымын автоматтандыру	Мнемокарталар (еркін сөйлеуді дамыту)	Балаларға оқиғалар желісін мнемокарталар арқылы құруға мүмкіндік беру (мысалы, үш сурет беріп, оларды пайдаланып еркін сөйлем құру)

Осы кестеде берілгендей, мнемотехниканы сөйлем құрау дағдыларын дамыту кезеңдеріне бейімдей отырып, балалардың сөйлеу дағдысын жеңіл әрі тиімді түрде

қалыптастыруға болады. Бұл әдістерді сонымен қатар сөйлеу тілінің жалпы дамымауы IV деңгейіндегі балаларға қолдану пайдалы, себебі олар есте сақтау қабілетті жақсартын қана қоймай, сөйлеу белсенділігін арттырып, балада сөйлем құрау дағдыларын жақсартады.

Бұл жерде мнемотехника әдісінің СТЖД балалармен жұмыс жүргізудегі өзектілігі – көрнекі модельді қолдана отырып, балаларға жаңа ақпараттарды жеткізу жолын оңтайландыру процесінде, яғни балаға жаңа дағдыларды қалыптастыруды жеңілдету, және баладағы сөйлеу тіліндегі кідіріс пен қиындықтарды жоюда көмек беру болып табылады.

Қорытынды

Сонымен, қорытындылай келе СТЖД балалардың сөйлем құрау ерекшеліктерін талдау нәтижесінде, мектеп жасына дейінгі сөйлеу тілі жалпы дамымаған IV деңгейі бар балалардың сөйлем құрау дағдыларын дамыту – өте ауқымды, жүйелі, кешенді түрде болатын түзете-дамыту жұмысымен жүзеге асатын және талап етілетін маңызды міндеттердің бірі екендігі айқындалады. Сөйлем құрау дағдысы кезеңдерге бөліп қарастырылатын, және оның қалыптасуында когнитивті, грамматикалық (морфологиялық және синтаксистік), лексикалық компоненттердің өзара тығыз байланыстары үлкен рөл атқаратындығы белгілі. Сол себепті, СТЖД балаларға мнемотехника құралдарын қолдану тиімділігі, жүргізілген талдаулар көрсеткендей сөйлеу тілінің барлық аспектілеріне ықпал ету арқылы, оң нәтижеге қол жеткізуге болатындығын анықтайды. Яғни, сөйлем құрау дағдылары толыққанды қалыптасу мақсатында, сөйлеу тілінің барлық құрама компоненттерін дамыту бойынша бір мнемотехника әдісін ғана пайдалана отыра үлкен нәтижеге қол жеткізуге болады. Осылайша, мнемотехниканы логопедиялық сабақтарда СТЖД IV деңгейі бар балалармен жұмыс істеуде қолдану маңызға ие.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тіл білімі терминдерінің түсіндірме сөздігі – Алматы. «Сөздік-Словарь», 2005 жыл.
2. Қ.Қ. Өмірбекова, Г.С. Оразаева, Г.Н. Төлебиева, Г.Б. Ибатова Логопедия. Оқулық: Жоғары педагогикалық оқу орындарының дефектология бөлімдерінің студенттеріне арналған оқулық (Қ.Қ. Өмірбекованың редакциясымен) – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011 жыл.
3. Логопедия: учебник для студ. дефектол. фак. пед. высш. учеб. Л69 заведений / под ред. Л. . Волковой. – 5-е изд., перераб. и доп. – М.: Гуманитар, изд. Центр Владос, 2006.
4. Козаренко В.А. Учебник мнемотехники. Система запоминания «Джордано». М. 2002
5. Khalid Khan. Mnemonics and Study Tips for Medcal Students, 2nd edition. 2008
6. Полянская Т.Б. Использование метода мнемотехники в обучении рассказыванию детей дошкольного возраста: Учебно-методическое пособие. СПб.: ООО «Издательство «Детство-Пресс», 2010.
7. Глухов В.П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием речи. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: АРКТИ, 2004.
8. Жукова Н.С. Преодоление общего недоразвития речи у детей: Учеб. - метод. пособие / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. – Ек.: Литур, 2011.
9. Цейтлин С.Н. Критерии уровня сформированности синтаксического развития ребенка / С.Н. Цейтлин // Логопед в детском саду. – 2012.